

és egy nemzedék értelmi gárdájának történetével igazolom, hogy a humán becsületért sokfelől lehet startolni (kereszténységéből, szociáldemokráciából, pacifizmusból, szabadelvűségből, paraszti népiségből, nacionalizmusból is, mint az 1920-as évek fiataljainak legjava), de megtalálni a humánum valóságát, érvényesíteni a legszebb emberi eszményeket nem lehet másutt, mint kommunisták között." Balogh Edgár könyvében ez nemcsak kinyilatkoztatás, hanem egy intellektuel-mozgalom útkereséseinek, harcainak, és újrakezdéseinek valóságos ábrázolásából kibomló tanulság. A „start”-tól a beérkezésig az út nem vezetett sima gördülékenységgel. „Hét próba”, jelzi már a cím is, hogy megsemmisített küzdelem előzte meg a célbaérést.

A Sarlóval egy időben a fokozódó társadalmi válság hatására Magyarországon is sorra alakulnak a többé-kevésbé ellenzéki körök és egyesületek, melyeknek politikai, egyes esetekben irodalmi jelentősége a 30-as évek elejére már túlnőtte az ifjúsági mozgalmak kereteit. 1925 körül indult a Bartha Miklós Társaság, a pápai Soli Deo, a Bethlen Gábor Kör, Szegedi Fiatalok, és Romániában az Erdélyi Fiatalok. Mindezek közül az akkori idők tragikus korfordulójára, 1933-ra egyedül a Sarló jutott el a kommunista mozgalommal való teljes azonosulás vállalásáig. E kivételes, pozitív végkifejlet adja a Sarló történetének, a múlt és jelen társadalmi mozgásainak tanulmányozása szempontjából egyaránt tanulságos voltát.

Balogh Edgár könyvében egyéniségének és a mozgalom jellegének megfelelően a Sarló történetének mindenekelőtt a politikai vonatkozásai kerülnek előtérbe, de gazdag árnyaltsággal ismerhetjük meg belőle a Sarló köréből indult írónemzedék egyes alakjait is, Morvay Gyulát, Sellyei Józsefet, Simon Andort, Vass Lászlót. Szabó Dezső és Mórincz Zsigmond szerepét a mozgalomban az egyes epizódok felidézésével jól érzékelteti, de mélyebben nem elemzi. Viszonylag sokat foglalkozik Kassák Lajossal, s igen szép emléket állít Bartha Lajos, Fábry Zoltán és Balázs Béla humanizmusának szerepéről a Sarló fiataljainak kommunistává válásában. Ugyanebből a szempontból rendkívül érdekes, s a pozitív hagyományok felkeltése szempontjából különös figyelmet érdemel, amit Ponichan, Julius Fučík, s a Tvorba szerkesztőségének és a Sarló ifjúságának kapcsolatairól ír.

A könyv a memoár-irodalom legjobb hagyományait követi, amikor személyes, szubjektív hangulatú emlékezéssel, oldott emberi közvetlenséggel az eseményeket úgy tudja felidézni, hogy azok emberközelségükkel együtt, mindenekelőtt egy nemzedék politikai öneszmélési folyamatának tükörképévé válnak. Balogh Edgáron és az előbb említett-írókon kívül is sok kitűnő szakembert és

politikust nevelt a Sarló. Dobossy László, Lőrincz Gyula, Ferencz László, Jöcsik Lajos kezdő lépéseiről, de későbbi pályájukról is sok érdekes momentumot ismerhet meg a könyvből az olvasó. Ha akadt közöttük egy-kettő olyan is, akik a kritikussá vált időkben más utakra kanyarodtak, többségük összekötő hídként vállalta és szolgálja még ma is népek testvéri közedeledésének és a szocialista humánumban való egymásratalálásának, megértő együttműködésének eszméjét.

Varga Rózsa

Markovits Györgyi: Üldözött költészet. Kiltolt, elkobzott, perbe fogott kótetek, versek a Horthy-korszakban. Bp. 1964. MTA Irodalomtörténeti Intézete—Akadémiai K. 186 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 45.)

Példás pontosságú anyagfeltáró munka, s szinte a személytelenségig szerény előadómód kettősével jellemezhetjük leginkább Markovits Györgyi könyvét. Néhány helyen már-már az a benyomásunk, hogy csak az összekötő szöveg írójának szerepére korlátozta személyes jelenlétét — olyannyira puritán és olyan keveset beszél. Sökkal inkább beszéltet. Beszélteti a szemtanúkat, a szenvedő alányokat, gazdag — javarészt csak zárt archívumokban fellelhető — dokumentációs anyagát, de legsűrűbben könyvének főszereplőit: a Horthy-korszakban inkriminált verseket. Vádlottak padján a haladó költészet; — Markovits Györgyi aligha mutatós, ám szerfelett hasznos feladat megoldására vállalkozott: a teljesség igénye nélkül egybegyűjtötte mindazon versesköteteket, és magános költeményeket, melyeket az ellenforradalmi rendszer 25 esztendeje alatt kiltitottak, elkoboztak, illetve perbe fogtak. Könyve izgalmas olvasmány. Választ ad arra a kérdésre, miként is válhatott a költészet — épp őseredeti funkcióinak hű szolgálatá közben — kriminális üggyé.

„A fennálló társadalmi és állami rend elleni igazgatás” — írhatnók majd mindenik peres eset mottójául. Eme vétséggel vádolva került a bíróság elé Oláh Gábor és József Attila, Garai János és Erdélyi József, Illyés Gyula és Kassák Lajos — illetve verseik. Egyéb kihágások (vallásgyalázás, szemérmesítés stb.) miatti bűnperrel csak elvétve találkozunk, s ráadásul még ezek egy része is tulajdonképpen politikai indíttatású. — Eszmeiségben, politikai hitvallásban jócskán különbözőnek egymástól az inkriminált alkotások: a fentebb rögtönzött írói névsor is erről tanúskodik. Az ellenük indított bírói eljárás konzekvenciája mégis egy: a cenzori beavatkozást és a bírói végzést kizárólag irodalmon kívüli szempontok diktálták. Esztétikai megfontolások a Horthy-korszak osztálybírósága számára aligha léteztek.

S éppen ezen a ponton támad némi hiányérzetünk. Amit az ellenforradalmi rendszer bírói testülete ezredraúg dolognak ismert, nem ismerhetjük annak mi, az igazságszolgáltatás. Markovits Györgyi általánosságban és — egy-két kirívó esetben — konkrétan is szól ugyan arról, hogy a könyvében idézett versek művészi színvonala erősen eltérő, ám érzésünk szerint mégsem tette meg a szükséges distinkciókat. Várnai Zseni és Bodrogi Zsigmond kötetei egyaránt a fehérterror könyvmáglyáin hamvadtak el. Bodrogi idézett verseszetét („Fölszántottam az ugart . . .”) azonban az agitatív indulatom túl mi sem emeli a költészet magasába — s még csak nem is a két szélső pólusra hivatkoztunk. Ha azonos is volt elítélhetőség szempontja, nem lehet azonos a felmentés és az igazolás. Szívesen láttuk volna a kötetben idézett versek árnyaltabb esztétikai elemzését, akár — néhol a megszólalásig hasonló szövegű — vádiratok és bírósági végzések rovására is.

A feltárt anyag heterogenitásától is kényserítve Markovits Györgyi metodikailag a legésszerűbb eljárást választotta: az időrendet. Korszakolásával általában egyetértünk, bár az 1937- és 38-as esztendő közé húzott cenzúra azt eredményezi, hogy a fentieként évben Erdélyi József ellen indított eljárásokat (középpontjukban a *Lovaspótló a Vérmezőn!*) csak több nekirugaszkodással tudja feldolgozni. Ismétlések eközben óhatatlanul előfordulnak. Egyéb megfontolások miatt is inkább az 1939-es év kínálkozik korszakhatáru.

Az ügyes kézzel válogatott versidézetek közül egyedül József Attila *Lázadó Krisztus*-ának teljes szövegű közlését ítéljük feleslegesnek. Az *Üldözött költészet* már csak példányszáma miatt sem népszerűsítő mű. Ez a vers pedig szakmai körökben közismert, vagy ha nem — biztosan akad kéznél József Attila-kötet. Radnóti, Illyés szintén ismert verseinek fényképmásolata a cenzori és ügyészi ceruzajelek miatt érdekes.

Szükség volt erre a kötetre, akárcsak iker-testvére, a *Magyar pokolra* is. (Szintén Markovits Györgyi válogatásában.) A Horthy-korszakkal foglalkozó irodalmár, sőt a történész sem nélkülözheti. A még teljesebb siker érdekében bizonyára el lehetett volna kerülni a helyesírás következetlenségeit, a néhol már bosszantó sajtóhibákat és a csak egy-két mondatban felbukkanó pongyolább megfogalmazást.

Lőrinczy Huba

Shakespeare-tanulmányok Szerk. Kéry László
Ország H. László, Szenci Miklós. Bp. 1965.
Akadémiai K. 395 l.

A költő születésének 400., illetve az első teljes magyar Shakespeare-kiadás megindulásának 100. évfordulója alkalmából készült

tanulmánykötet Shakespeare kutatóink — köztük több fiatal tudósjelölt — szám szerint tizennyolc dolgozatát tartalmazza. A részben esszészerű, részben anyagfeltáró jellegű tanulmányok a Shakespeare-filológia és kritika széles területét ölelik fel. Hasznosítják az eddigi magyar és külföldi kutatás eredményeit, sok új adatot hoznak felszínre, eddig észre nem vett összefüggést világítanak meg. Munkájukkal jelentősen hozzájárulnak hagyományos Shakespearé-képünk modernizálásához.

Tárgyuk szerint a tanulmányok négy csoportba oszthatók. Egyik részük Shakespeare XX. századi világirodalmi visszhangját, a polgári és marxista Shakespeare-kritika főbb irányzatait ismerteti. Egy másik csoport történeti-összehasonlító jellegű: Shakespeare-nek a középkori színművészethez fűződő viszonyát jellemzi. Öt dolgozat Shakespeare egy-egy drámáját vagy életműve egészét elemzi, valamely konkrét társadalmi, filozófiai vagy dramaturgiai probléma megvilágítása céljából. Végül — s az alábbiakban csupán ezekről írunk — ugyancsak öt tanulmány foglalkozik a magyarországi Shakespeare-kultusz egyes kérdéseivel: ezek azt vizsgálják, hogyan honosodtak meg a költő művei irodalmunkban és műfordításirodalmunkban, kritikánkban, színpadjainkon.

A szorosabban magyar irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányok közül Solt Andornak a *magyar Shakespeare-kép kialakulása a felvilágosodás és a romantika korában* című, színvonalas írása a magyar Shakespeare-kultusz alakulásáról ad átfogó, meggyőző képet, a kezdetektől az 1840-es évekig. Adatokkal bizonyítja, hogy téves volt Bayer József, Császár Elemér s más polgári tudósok véleménye, mely szerint nálunk az 1780-as és 1790-es években már Shakespeare-kultuszról beszélhetünk. Ellenkezőleg, Shakespeare-t a romantika irányzata „fedez fel” magának. Kítűnőek a Kisfaludy Sándor, Döbrentei, Buczy, Kőlcsey Shakespeare-képeről adott elemzések, de már problematikusnak érezzük Vörösmarty „Dramaturgiai töredékek”-jének végső megítélését. Solt Andor szerint (s e véleményével nem áll egyedül) Vörösmarty fedezi fel Shakespeare-ben a *realista* költőt, a *valóságükrözés* felülmúlhatatlan mesterét, „nyilván azzal a célzattal, hogy drámáit . . . irodalmunk realista tendenciáinak áramkörébe kapcsolja be”. (21. l.) Óvatosabban kellene bánni Vörösmarty esetében a *realista* jelző használatával, hiszen Vörösmarty Shakespeare műveiben a *romantika* valóságűség-igényét látja megtestesülni. A romantika fogalmát értelmezi vitathatóan a szerző, amikor nem szentel elég figyelmet annak, hogy az igényes, motivált lélektani jellemzés, az egyénítésre való törekvés, bizonyos élet-szerűség éppen a romantika vívmánya. A